

13. Slovar sotsiologicheskikh terminov: http://mirslouvrei.com/content_soc/SREDA-2660.html.

14. Sotsiologicheskii entsiklopedicheskii slovar. – M.: M-Norma, 1998. – 480 s.

15. Sotsiologiya: entsiklopediya. – Minsk: Knizhnyiy dom, 2003. – 1311 s.

16. Tarasov S. V. Obrazovatel'naya sreda i razvitie shkol'nika / S. V. Tarasov. – SPb.: LOIRO, 2003. – 139 s.

17. Filosofiya: entsiklopedicheskii slovar / pod red. A. A. Ivina. – M.: Gardariki, 2004. – 1072 s.

18. Filosofskiy slovar / pod red. M. M. Rozental. – Izd. 3 –e. – M.: Politizdat, 1975. – 519 s.

19. Entsiklopediya professional'nogo obrazovaniya: v 3 t. / pod red. S. Ya. Batyshcheva. – M.: APO, 1999.

20. Yaroshinska O. Seredovischniy pidhid v profesiyinuy osviti: teoretichni zasady ta perspektivi vprovadzhennya / O. Yaroshinska // Problemi pidgotovki suchasnoho vchytelya. – 2011. – №4 (Ch.1). – S.104–109.

21. Yasvin V. A. Obrazovatel'naya sreda: ot modelirovaniya k proektirovaniyu / V. A. Yasvin. – M.: Smyisl, 2001. – 365 s.

22. Yasvin V. A. Trening pedagogicheskogo vzaimodeystviya v tvorcheskoy obrazovatel'noy srede / V. A. Yasvin; pod red. V. I. Panova. – M.: Molodaya gvardiya, 1997. – 176 s.

Vasiuk Yu. A., graduate student of the Department of Philosophy, Melitopol State Bohdan Khmelnytsky Pedagogical University (Ukraine, Melitopol), 6178113@mail.ru

Educational environment as a space of self-determination of personality: theoretical aspect

In the article on the basis of modern philosophical and educational positions there is analyzed the educational environment as a space of self-determination of personality. Attention is focused on understanding the environment as a kind of socio-cultural phenomenon by representatives of sociology, psychology, philosophy, pedagogy. It was found that in the philosophy the environment is considered as a set of material and spiritual conditions of existence of society and every person in it; psychologists interpret this concept as an organism and personality, and personality changes may not coincide with changes in the environment. Sociology use the term «social environment», which is interpreted as a combination of material, social, political, economical and spiritual conditions of existence, formation and activity of individuals and social groups; as a fragment of surrounding world, which is composed of interacting individuals, groups, institutions, cultures etc., as the microenvironment, which is the integrated set of «social groups, social communities, social institutions and social organizations, which are related to the individual in the process of socialization, interpersonal communication and activity». Basing on defined positions there were specified the educational environment as a component of general cultural space, in which there is an interaction of different processes and factors of including the person to the cultural connections with society, its acquiring the experience of independent cultural activities and acquiring the possibilities of self-determination, which are available in this environment. As an important feature of the modern educational environment there was considered the interaction of a significant number of local educational environments, common use of different methods, techniques and innovations by educators in many countries, which contribute to the development of education sector in general and is a manifestation of the trend towards integration of educational processes in different countries into the integrated world educational space.

Keywords: socio-cultural space, the environment of self-determination of personality, educational environment, types of pedagogical environment; resources and conditions of self-determination of personality.

* * *

УДК 378.1:378.4+378.225;123.1:140.8

Гриценко М. В.,
кандидат філософських наук, старший науковий
співробітник відділу політики та врядування
у вищій освіті, Інститут вищої освіти НАПН України
(Україна, Київ), mari_na@ukr.net

ТРАНСФОРМАЦІЯ АВТОНОМІЇ УНІВЕРСИТЕТІВ І АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Актуалізується необхідність реформування національної системи освіти в Україні, що має супроводжуватися якнайширшим забезпеченням принципів академічної свободи та інституційної автономії, і стати своєрідним фундаментом демократичних трансформацій, які стосуються всієї національної соціальної системи. Розкрито основні параметри та змістовні характеристики принципів академічної свободи та автономії університетів в контексті реформування університетської освіти. Визначено, що автономія

університетів постає глобальною цінністю і умовою стратегічного розвитку конкурентоспроможного суспільства. Наголошується, що наближаючись до європейських норм, українські університети мають продовжувати розробляти ефективні механізми автономізації вищої освіти на засадах академічної свободи спочатку на регіональному, а далі – на всеукраїнському рівні.

Ключові слова: вища освіта, університет, освітня модель, академічна свобода, автономія університету, викладач, науково-дослідна діяльність, освітні перетворення.

Світова практика свідчить про те, що вища освіта є вагомим чинником соціально-економічного розвитку конкурентоспроможного суспільства. У свою чергу, розвиток власне вищої освіти спирається на розуміння того, що університет є інституцією суспільства, і тому має знаходитися за межами державного втручання. Його відповідальність – це відповідальність перед суспільством. Чи є академічна свобода її автономія ознакою вітчизняного університету, чи це прерогатива виключно західноєвропейського університету?

Відповідаючи на це запитання, слід зауважити, що сьогодні академічна свобода та автономія накладають відбиток на моделі управління, фінансування, організації навчання західноєвропейських університетів. Академічна свобода та автономія забезпечують демократизм, раціональність і прагматизм в організації навчального процесу, децентралізацію управління в університетах, самостійність університетських підструктур при проведенні наукової, освітньої, економічної або міжнародної діяльності, свободу для викладачів і студентів брати участь в соціальному й політичному житті суспільства. Актуальність вище наведених положень додатково заострюється з наростанням небезпек суперечливості і складно прогнозованої сучасності. Істотна суперечність між нагальною потребою пошуку оптимальної освітньої моделі університету в Україні та відсутністю філософсько-методологічного підґрунтя для цього складає зміст наукової проблеми, на розв'язання якої спрямована дана стаття.

Серед вітчизняних науковців, які досліджують проблеми університетської освіти, академічної свободи, автономії університетів слід виокремити В. Андрущенко [1], М. Згуровського [8], В. Єрмоленка [7], В. Савельєва [11], В. Савчука [12], С. Пролеєва [13], М. Полякова [12] та інших.

Аналізу змісту університетської освіти присвячені праці зарубіжних філософів, соціологів, педагогів – В. Гумбольдта [5], Дж. Діалава [17], Г. Гельмгольца [4], Б. Рідінгса [21], М. Полані [20], Дж. Ньюмена [10], а в наші дні М. Квієка [19], Ф. Альфаха [16] Б. Фіапшева [15] та багатьох інших, в яких увага акцентується на соціальній ролі університету як центру виховання інтелектуальної еліти.

Для предметного розгляду принципів академічної свободи та автономії університетів, перш за все слід розпочати з розкриття їх основних параметрів та змістовних характеристик. В широкому значенні, академічна свобода – це комплексна категорія, яка характеризує соціальний простір самостійності і незалежності академічної спільноти в рамках академічної діяльності. Академічна свобода стосується всіх членів академічного співтовариства – науковців, викладачів і студентів. Для більш глибокого розкриття ідеї академічної свободи слід розглянути поняття академічної автономії в якості сфери самостійного і незалежного прийняття рішень академічною спільнотою щодо змісту наукових

досліджень і освіти, методів пізнання і навчання, а також правил гідної поведінки, норм раціональності, стандартів науковості та освіченості. Автономія університету – це свобода як для ВНЗ, так і для викладачів загалом визначати пріоритетні цілі й завдання та самостійно обирати засоби для їх досягнення. В усі часи існування університетів академічна свобода та автономія університетів піддавалися тиску з боку влади. Окрім того, академічна свобода студентів у вигляді студентського активізму в кінці ХХ ст. вважалася небезпечною для подальшого розвитку університетів. Саме тому питання автономії й підзвітності є надзвичайно важливими як для західноєвропейських університетів, так і вітчизняних вищих навчальних закладів.

Важливими чинниками, які докорінно змінили парадигму вищої освіти в усьому світі і водночас вплинули на процеси розширення чи обмеження автономії й академічної свободи інституцій вищої освіти, стали глобалізація та динамічний розвиток високих технологій. З одного боку, процеси глобалізації сприяли інтернаціоналізації вищої освіти, похвалили наукову комунікацію та обмін, а з другого боку, стали викликом для традиційної місії університетів. Суспільна відповідальність університетів нині поповнилася ще одним специфічним завданням: захищати і розвивати місцеві культурні, інтелектуальні та наукові традиції.

Перш за все, глобалізація пов'язана з університетською автономією, яка, на думку багатьох міжнародних організацій вважається «невід'ємною складовою теорії і практики вищої освіти» [3, с. 18]. Основною теоретичною проблемою, на наше переконання, є питання про методологічні підстави університетської автономії. Іншими словами, проблема полягає в знаходженні принципу, через який потреба в автономії могла б бути виправдана. Найбільш яскравим прикладом подібної прагматики можна назвати документи міжнародного права та Болонського процесу, в яких в якості такого принципу зазвичай проголошується академічна свобода як, у свою чергу, необхідна умова розвитку вищої освіти і науки. Однак те, що виявляється стереотипом для європейської свідомості, зовсім не обов'язково є універсальним законом.

Сьогодні в судженнях щодо залежності академічної свободи від автономії закладів вищої освіти домінують уявлення, які є зафіксованими в авторитетних міжнародних документах. Так, в Magna Charta Universitatum (Великій хартії університетів), яка була підписаною на святкуванні 900-річчя Болонського університету 18 вересня 1988 р., вказується, що «університет є автономною установою, яка критичним чином створює і поширює культуру через наукові дослідження та освіту. Аби адекватно реагувати на потреби сучасного світу, він повинен мати моральну та інтелектуальну незалежність по відношенню до будь-якої політичної й економічної влади, реалізуючи свою діяльність в області досліджень і освіти» [6, с. 158]. Тут виражена історично виправдана думка про академічну свободу, коли автономія не наділяється будь-яким специфічним змістом, відмінним від академічної свободи (ці два ключових поняття вжиті синонімічно).

Таке широке визначення академічної свободи дає право вважати, що в ньому міститься й сутність технічної автономії університетів, яка полягає в можливості

університетів безцензурно видавати нові книги, журнали, підручники, методичні посібники і т.д.

Але вже в «Рекомендації про статус викладацьких кадрів установ вищої освіти» (ЮНЕСКО, Париж, 11 листопада 1997 р.) безапеляційно фіксується, що «право на освіту, викладання і дослідницьку діяльність може бути реалізованим в повному обсязі лише в умовах академічної свободи і автономії закладів вищої освіти» [14, с. 25]. Відносини ж між академічною свободою і автономією закріплені так, що «автономія є інституціональною формою академічної свободи», і для того «щоб належним чином користуватися академічною свободою ... заклади вищої освіти повинні мати автономію» [14, с. 27]. У цьому документі покладається початок змістовному розрізненню і функціональному підпорядкуванню понять автономії та академічної свободи.

Отже, найбільш вагомим аргументом прихильників інституціональної автономії закладів вищої освіти вважається твердження про нерозривний зв'язок університетської автономії та академічної свободи. Теза вибудовується таким чином, що ідея автономії знаходить своє виправдання через стереотипні цінності, в якості яких виступають свобода, людські потреби, громадянське суспільство. Аргумент при цьому зводиться до твердження про те, що інституційна автономія установ вищої освіти є необхідною умовою реалізації академічної свободи. Автономія підноситься до традиційної і навіть системної цінності, одержує легітимність через ту особливу роль, яку вона відіграє відносно академічної свободи.

В якості радикального твердження, що становить фундамент майбутньої єдності і суцільності свободи і автономії, можна навести слова відомого вченого М. Полані: «будь-яка влада, яка спробує централізовано керувати роботою вчених, в кінцевому рахунку призведе науку до застою» [20, с. 3].

У наведеному висловлюванні імпліцитно міститься ідея самоцінності наукової істини, висхідній до німецької ідеалістичної філософії. Тут неявно стверджується, що знання не зобов'язане мати ніякої іншої цінності, крім тієї, що є закладеним в ньому самому. Ідеал знання заради знання, дійсно, служив мотивом для багатьох романтично налаштованих вчених в ХІХ ст., особливо відразу після заснування Берлінського університету. Однак з тих пір наукове знання набуло для дослідників позаминого століття соціального значення. Тому і формула «знання заради себе самого» [19] піддається в наші дні великому сумніву, особливо якщо взяти до уваги не тільки соціальну корисність науки, але й потенційну, а в деяких випадках і реальну безпеку, витікаючу від неї.

Фінансова залежність і, як наслідок, обмеження автономії «лікуються», по досить поширеній у наші дні думці, диверсифікацією джерел доходу. Однак цей засіб здається панацеєю тільки на перший погляд. Якщо проаналізувати дану тезу більш уважно, то можна побачити, що її реалізація означає вихід організації в простір конкурентного ринку, що веде до трансформації ціннісно-цільових підстав діяльності. Адміністрація ВНЗ, опинившись в таких умовах, починає керуватися цілями, далекими від академічних, а саме принципами ефективності й ринкової вартості досліджень на противагу її істинності, конкурентоспроможності освіти на противагу її фундаментальності та ін. У силу зазначених перетворень може бути обмежена академічна

свобода не тільки окремих учених–викладачів, але і цілих академічних спільнот, які не приносять бажаного доходу галузі знання.

Таким чином, принцип автономії вищого навчального закладу пов'язаний з наданням академічних свобод, реалізація яких націлена на створення оптимальних умов для наукової і педагогічної творчості, пошуку істини, її вільного викладу і поширення. Очевидно, що цілі освітньої діяльності, які здійснюються вищими навчальними закладами, не можуть бути досягнуті при відсутності свободи вибору світоглядної, моральної та ідеологічної основ освіти, свободи у визначенні методики навчання, свободи науково–дослідницької та педагогічної творчості, вільного пошуку, викладу та розповсюдження інформації. У сфері вищої і післявузівської освіти, де найтіснішим чином переплетені освіта і наука, названі свободи традиційно іменуються академічними свободами.

Ми маємо розуміти, що саме поняття академічних свобод всередині університету мало і має різні змістовні наповнення у країнах Європи, де деяким університетам виповнилося по 6–8 століть, у США, де ВНЗ протягом ХХ століття змінили цілі, формат та зміст освіти, і на пострадянському просторі, де найвідоміші університети лише починають відроджувати академічні свободи, які до речі працювали за царських часів.

За часів, приміром, імператора Олександра II чиновники Російської імперії хоч і здійснювали регулярні наступи на академічні свободи університетів, але не наважувалися примушувати лекторів узгоджувати у відомствах зміст авторських курсів, що вони викладали студентам. Тоді ж територія ВНЗ вважалася настільки священною, що ніхто не міг посягнути на неї.

За радянських часів вся наука була примусово винесена за рамки ВНЗ, оскільки 95% науковців працювали на розвиток військово–промислового комплексу СРСР. Коли Союзу не стало, а більшість НДІ почала занепадати, вітчизняні університети не змогли підхопити ініціативу – і не лише тому, що у більшості викладачів, з причини колосального педагогічного навантаження, роками вбивали здатність займатися наукою, а й тому, що впродовж майже 25 років держава так і не змогла налагодити систему великих державних замовлень на масштабні наукові розробки [2].

Важко не погодитись, що конституюючим для університету є, мабуть, два елементи. Перший – це навчально–дослідницька робота, причому дослідницька складова в ній від курсу до курсу має наростати і досягати своєї кульмінації в дипломі. Другий, і головний, – це професор, тобто викладач–дослідник. Саме живе спілкування в процесі дослідження, емпатичних взаємопроникнень вчителя і учня, коли нове знання твориться прямо на лекції або в дискусії на семінарі, і є практично незамінним способом входження в науковий простір. У науку вводять за руку, інакше потрапити туди дуже важко.

Взагалі ідею нового університету В. Гумбольдта узагальнювали багато дослідників, але вона була сформульована досить чітко уже в ХІХ ст. Зокрема, Джеймс Харт [18] визначає цю ідею наступним чином: «В уяві німців ідея університету включає ціль і умови; ціллю є Wissenschaft – знання у найбільш піднесеному сенсі цього слова, тобто певний, систематичний, самостійний пошук істини в усіх її формах, безвідносно до якого б то

не було утилітарного використання. Умовами є *Lehrfreiheit* і *Lernfreiheit*. *Lehrfreiheit* означає право викладача вчити тому, що він побажає, і так, як він того побажає. *Lernfreiheit* передбачає звільнення студентів від будь–яких обов'язкових навчальних розпоряджень – усіляких вправ, контрольних опитувань, перевірочних робіт і т.п.». Через три роки у своїй промові під час вступу на посаду ректора Берлінського університету всесвітньо відомий учений Г. Гельмгольц наголосив на тих основних особливостях, які відрізняють німецький університет від французького, англійського та інших. Серед основних відмінностей він назвав і академічні свободи, за якими для професорів не існує «ніякої заборони... для наукового обговорення будь–якого не було б наукового питання», тобто «необхідною є повна свобода викладання з кафедри (*Lehrfreiheit*)» [12, с. 90–91].

Безумовно, участь викладачів і студентів у вільній науковій діяльності значно покращила якість освіти, а «ідея університету» Гумбольдта стала зразком для систем вищої освіти у всьому світі. ХІХ століття можна назвати золотим століттям німецьких університетів, коли процвітала академічна свобода, що викликало щире захоплення у багатьох країнах. Свобода вчити і свобода вчитися стали гордістю німецьких університетів. Академічна свобода для німецького філософа і реформатора була фундаментальним правом, яке було нормою для забезпечення єдності освіти і наукових досліджень, що, на переконання Гумбольдта, має автоматично вести до розвитку національної самосвідомості.

Ліберальні ідеї Гумбольдта, власне, обмежувалися персональною свободою університетського викладача, і тільки в науковій сфері. Спираючись на слова німецького реформатора, багато хто робить поспішні висновки про різке неприйняття ним державного управління вищою школою. У свою чергу, сам філософ приймає більш зважену позицію, розуміючи, що «найбагатші академії та університети – аж ніяк не завжди ті місця, де наукою займаються найбільш глибоко і розсудливо», в силу того, що «небезпека свободі загрожує не тільки з боку держави, але і з боку самих установ, які вже при своєму виникненні мають певний дух і згодом схильні пригнічувати прояв іншого духу. Держава повинна запобігти і тим викликам, які розпочинаються вже з того часу» [9, с. 151].

Слід акцентувати увагу, що ідея академічної свободи у німецьких філософів початку ХІХ ст. має специфічний характер, в основі якого – уявлення про наукове пізнання як чисте прагнення до істини заради неї самої, позначене протестантською етикою, – те, що сьогодні називається класичною науковою раціональністю. З цієї причини важко переносити цінності німецької ідеалістичної філософії на ґрунт сучасності, не беручи до уваги методологічних підстав академічної свободи.

Наукове знання, на переконання Гумбольдта, є найвищою цінністю, але при цьому не заперечується соціальне значення університетської діяльності. «Університети, – стверджує вчений, – за своєю суттю дуже тісно пов'язані з безпосередніми інтересами держави». Тому «якщо ... у вищих навчальних закладах пануватиме принцип прагнення до науки як такої, то і не потрібно буде більше турбуватися ні про що інше окремо ... Тоді всі вимоги внутрішньої сторони справи будуть задоволені» [5, с. 29].

Децю іншу модель взаємин між університетом і його соціальним оточенням запропонував через півстоліття

Джон Ньюмен. Його ідея католицького університету також містила високу оцінку академічної свободи. «У занятті науками, де істина виявляється людським інтелектом, надзвичайно важливо, щоб дослідник був вільний, незалежний, щоб дії його були не обмежені і щоб він мав можливість безперешкодно приділяти всю свою увагу, всю силу свого розуму предмету дослідження ...» [10]. Але при цьому Ньюмен фактично ставив університет в підлегле становище по відношенню до церкви, але не в сенсі прямого контролю, а в світоглядному плані: «Католицькій церкві він (університет) сприяє, по-перше, тому, що будь-яка істина сприяє істині; по-друге, і в ще більшій мірі, тому, що природа завжди буде віддавати належне Благодаті, адже розум – не більше ніж ілюстрація і апологія Одкровення; і, по-третє, тому, що Церква є вищою владою, і коли вона говорить *ex cathedra* (лат. – авторитетно), то їй мають підкорятися» [10].

На переконання Ньюмена, саме ліберальна освіта повинна бути стрижнем університетської освіти, саме вона повинна бути в основі системи університетського виховання, яке формуватиме інтелект людини. Ліберальну освіту він визначав як «процес підготовки, при якому інтелект замість того, щоб опинитися сформованим або принесеним в жертву якій-небудь частковій або випадковій меті, якому-небудь спеціальному ремеслу або професії, дослідженню, науці, тренується заради себе самого, заради самосприйняття і заради власної вищої культури...» [12, с. 99]. У теоретичній моделі Джона Ньюмена практичне втілення такого університету вбачалось у вигляді Всесвітнього університету, який акумулює кращі надбання попередників. Такий університет він називає «квітучим», таким, у якому навчаються студенти з усього світу, «усі спілкуються на одній мові, мають одну віру, прагнуть до однієї великої мудрості; а відтак, коли закінчиться термін їхнього перебування, повертаються назад, щоб по усій землі нести мир людям».

Саме розвиток розуму є основою діяльності університету, а надмірна спеціалізація, розвиваючи конкретні науки, певною мірою заважає розвитку індивідуальності вченого, його інтелектуальної здатності. Університет за Джоном Ньюменом – це установа, уся діяльність якої спрямована не на підготовку у конкретних галузях знання, а на розвиток мислення, яке потім повинне спрямовуватися на знання. Джон Ньюмен вважав, що університет не може поєднувати одночасно функції дослідження і функції навчання у тому сенсі, в якому він бачив останнє. І це відрізняє підхід Джона Ньюмена від ідеї «дослідницького університету В. Гумбольдта» [12, с. 99–100].

Таким чином, можна сміливо говорити про те, що філософія Гумбольдта стверджує академічну свободу вченого, безпосередньо підпорядковуючи діяльність університету як соціального інституту державі, а філософія Ньюмена, також стверджуючи академічну свободу, підпорядковує університет і його наукову діяльність, якщо не безпосередньо в управлінському відношенні, то, щонайменше, в світоглядному плані – церкві.

Отже, існування університетів в європейській історії значною мірою визначалося, з одного боку, потребами суспільства і необхідною фінансовою та правовою підтримкою держави, а з іншого – ідеологічними і політичними інтересами церкви і відповідною легітимізацією університетської практики.

Як запевняють М. Поляков та В. Савчук, вирішальним моментом у становленні повнокровного американського університету стало звернення його ідеологів до досвіду німецького університету. Німецька наука, що розвивалася в XIX ст. у межах «дослідницького університету» В. Гумбольдта, досягла визначних успіхів. Америка знайомилася з цими досягненнями не лише за друкованою інформацією, а й з вуст тих американців, які навчалися в німецьких університетах. Кількість їх постійно зростала і сягнула піку наприкінці XIX ст. Випускники і ті, що отримали академічні ступені, поверталися до США і створювали той образ академічного німецького університету, який поступово набув вигляду певної моделі майбутнього американського «дослідницького університету» [12, с. 106]. Підкреслимо, що модель німецького університету була не просто перенесена на ґрунт американської вищої освіти, а творчо переосмислена з урахуванням особливостей організації та управління в американській системі освіти та тих традицій університетської освіти, які вже склалися.

Б. Фіапшев у своїй монографії наголошує, що академічні свободи найбільш досконалі і відпрацьовані якраз в США. Дослідники відзначають унікальність американської моделі освіти. Вони вважають, що «американізація вищої школи» багатьох країн – від Німеччини до Таїланду – стала реальністю. Країни перейняли у США структуру вищої освіти, побудову навчальних програм, ієрархію дипломів, гарантії академічних свобод, схеми управління навчальним закладом, принципи взаємовідносин з приватним сектором економіки і т.д. В існуючих у вищій школі США механізмах «тенюре» і «faculty» закладений принцип «гарантії професійної недоторканності професорів і права молодого асистента». Молодий викладач має право бути експертом в своїй конкретній галузі, може викладати так, як вважає за потрібне, за своєю методикою [15, с. 191].

Висновки. Підводячи підсумки, можна сказати, що ключовою категорією, що дозволяє встановлювати і регулювати взаємовідносини між вищою школою, владою і суспільством, є автономія. Сьогодні, так само як і багато століть назад, найрізноманітніші, часом протилежні, сили закликають до звільнення університету від владного патерналізму. Автономія університетів постає глобальною цінністю і умовою стратегічного розвитку конкурентоспроможного суспільства. Університет краще служитиме суспільству на засадах академічної свободи, якщо він сам зможе визначати власні цілі, пріоритети та методи їх досягнення. Принцип автономії вищих навчальних закладів нерозривно пов'язаний з наданням академічних свобод, реалізація яких націлена на створення оптимальних умов для наукової і педагогічної творчості, пошуку істини, її вільного викладу і поширення.

Одним із шляхів реформування системи освіти, покращення якості університетської освіти є створення європейської системи забезпечення якості, складовою якої мають стати: інституціалізація вищої освіти, академічна свобода (свобода навчання і свобода викладання), автономія університетів, збереження кращих традицій фундаментальності, розвиток віртуальних університетів і дистанційних форм навчання, які виникають тільки за допомогою сучасних інформаційних технологій, задоволення потреб трансформаційного періоду в інтеграції та інтернаціоналізації.

Список використаних джерел

- Андрущенко В. П. Конституціоналізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір / В. П. Андрущенко, Т. В. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – К.: «МП Леся», 2014. – 523 с.
- Аналітика: університетська автономія – перспективи та перепони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=525>.
- Вербицкая А. Институциональная автономия и проблема управления в высшем образовании / А. Вербицкая, В. Касевич // Высшее образование. – 2006. – №7. – С.16–20.
- Гельмгольц Г. Об академической свободе в немецких университетах / Герман Гельмгольц // Отечественные записки: журнал для медленного чтения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/2003/6/ob-akademicheskoy-svobode-v-nemeckih-universitetah>.
- Гумбольдт Вильгельм фон. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні / В. Гумбольдт // Ідея університету [Текст]: антологія / [упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; ред. М. Зубрицька]. – Л.: Літопис, 2002. – С.23–34.
- Денжуа Ж. Истоки централизации и абсолютной власти в государстве / Ж. Денжуа // Логос. – 2003. – №1. – С.151–159.
- Срмоленко В. Викладач чи студент – хто має бути в центрі освітнього процесу? / В. Срмоленко // Європейський освітній портал: Статті та аналітика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: osvita.ua/vnz/high_school/4900/.
- Згуровський М. Дослідницькі університети: шанс для Європи / М. Згуровський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/EDUCATION/doslidnitski_universiteti_shans_dlya_evropi-48088.html.
- Николюк В. С. Университетская автономия и академическая свобода [Текст]: (критический взгляд на взаимосвязь традиционных ценностей) / В. С. Николюк // Высш. образование в России. – 2008. – №6. – С.147–155. – (Университет: вчера и сегодня).
- Ньюмен Дж. Християнство і научні дослідження / Джон Ньюмен // Отечественные записки [Електронний ресурс]. – 2003. – №6 (15). – Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/2003/6/hristianstvo-i-nauchnye-izyskaniya>.
- Освітня політика: філософія, теорія, практика [монографія] / За ред. В. П. Андрущенка; Авт. кол.: В. П. Андрущенко, Б. І. Андрушин, В. І. Бобрицька, Р. М. Вернидуб, В. Л. Савельєв та ін. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 484 с.
- Поляков М. В. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи / М. В. Поляков, В. С. Савчук. – К.: Генеза, 2004. – 416 с.
- Пролєв С. В. Культурно-історичне покликання університету / Сергій Пролєв // Покликання університету / Відп. ред. О. Гомілко. – К.: РІА «ЯНКО»; «ВЕСЕЛКА», 2005. – 304 с.
- Рекомендація о статусі преподавательских кадров высших учебных заведений, принятая Генеральной конференцией на ее 29-й сессии. Париж, 21 октября – 12 ноября 1997 г. (Отдельное издание). – Париж: Издатель ЮНЕСКО, 1998.
- Фишпшев Б. Х. Образовательные стандарты, автономия высшей школы, академические свободы: [монография] / Б. Х. Фишпшев. – М.: Народное образование, 2007. – 214 с.
- Филип Г. Альбах. Академическая свобода: реалистическая оценка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ihe.nkaoko.kz/archive/14/292/>.
- Dearlove G. Fundamental changes in institutional governance structure: the United Kingdom // Higher Education Policy. – 1998. – Vol.11. – №1. – P.119.
- Hart J. M. Universities. A Narrative of Personal Experience / Hart James Morgan. – New York, 1874. – 97 p.
- Kwiek M. The Classical German Idea of the University Revisited, or on the Nationalization of the Modern Institution: [Електронний документ] // Center for Public Policy (CPP) Research Papers Series. – 2006. – Vol.1. – Режим доступу: http://www.cpp.amu.edu.pl/pdf/CPP_RPS_vol.%201_Kwiek.pdf.
- Polanyi M. The republic of science: It's political and economic theory / M. Polanyi // Minerva. – L., 2000. – Vol.38. – №1. – P.3.
- Readings B. The University in Ruins / Bill Readings. – Boston: Harvard University Press, 1996. – 247 p.
2. Analytika: universytets'ka avtonomija – perspektyvy ta perepony [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.eurosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=525>.
- Verbickaja A. Institucional'naja avtonomija i problema upravlenija v vysshem obrazovanii / A. Verbickaja, V. Kasevich // Vysshее образование. – 2006. – №7. – С.16–20.
- Gel'mgol'c G. Ob akademicheskoy svobode v nemeckih universitetah / German Gel'mgol'c // Otechestvennye zapiski: zhurnal dlja medlennogo chtenija [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.strana-oz.ru/2003/6/ob-akademicheskoy-svobode-v-nemeckih-universitetah>.
- Gumbol'dt Vil'gel'm fon. Pro vnutrishnju ta zovnishnju organizaciju vyshyh naukovyh zakladiv u Berlini / V. Gumbol'dt // Ideja universytetu [Tekst]: antologija / [uporjad.: M. Zubryc'ka, N. Babalyk, Z. Rybchyns'ka; red. M. Zubryc'ka]. – L.: Litopys, 2002. – С.23–34.
- Denzhua Zh. Istoki centralizacii i absoljutnoj vlasti v gosudarstve / Zh. Denzhua // Logos. – 2003. – №1. – С.151–159.
- Jermolenko V. Vykladach chy student – hto maje buty v centri osvitt'ogo procesu? / V. Jermolenko // Jevropejs'kyj osvittnij portal: Statii ta analityka [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: osvita.ua/vnz/high_school/4900/.
- Zgurovs'kyj M. Doslidnyc'ki universytety: shans dlja Jevropy / M. Zgurovs'kyj [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://dt.ua/EDUCATION/doslidnitski_universiteti_shans_dlya_evropi-48088.html.
- Nikol'skij V. S. Universitetskaja avtonomija i akademicheskaja svoboda [Tekst]: (kriticheskij vzgljad na vzaimosvjaz' tradicijnyh cennostej) / V. Nikol'skij // Vyssh. obrazovanie v Rossii. – 2008. – №6. – С.147–155. – (Universitet: vchera i segodnja).
- N'jumen Dzh. Hristianstvo i nauchnye izyskaniya / Dzhon N'jumen // Otechestvennye zapiski [Elektronnyj resurs]. – 2003. – №6 (15). – Rezhym dostupu: <http://www.strana-oz.ru/2003/6/hristianstvo-i-nauchnye-izyskaniya>.
- Osvitnija polityka: filosofija, teorija, praktyka [monografija] / Za red. V. P. Andrushhenka; Avt. kol.: V. P. Andrushhenko, B. I. Andrusyshyn, V. I. Bobryc'ka, R. M. Vernyudub, V. L. Savel'jev ta in. – K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2015. – 484 s.
- Poljakov M. V. Klasychnyj universytet: evoljucija, suchasnyj stan, perspektyvy / M. V. Poljakov, B. C. Savchuk. – K.: Geneza, 2004. – 416 s.
- Prolejev S. V. Kul'turno-istorychne poklykannja universytetu / Sergij Prolejev // Poklykannja universytetu / Vidp. red. O. Gomilko. – K.: RIA «JaNKO»; «VESELKA», 2005. – 304 s.
- Rekomendacija o statusse prepodavatel'skih kadrov vysshih uchebnyh zavedenij, prinjataja General'noj konferenciej na ee 29-j sessii. Parizh, 21 oktjabrja – 12 nojabrja 1997 g. (Otdel'noe izdanie). – Parizh: Izdanie JuNESKO, 1998.
- Fiapshev B. H. Obrazovatel'nye standarty, avtonomija vysshej shkoly, akademicheskie svobody: [monografija] / B. H. Fiapshev. – M.: Narodnoe obrazovanie, 2007. – 214 s.
- Filip G. Al'tbah. Akademicheskaja svoboda: realisticheskaja ocenka [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ihe.nkaoko.kz/archive/14/292/>.
- Dearlove G. Fundamental changes in institutional governance structure: the United Kingdom // Higher Education Policy. – 1998. – Vol.11. – №1. – P.119.
- Hart J. M. Universities. A Narrative of Personal Experience / Hart James Morgan. – New York, 1874. – 97 p.
- Kwiek M. The Classical German Idea of the University Revisited, or on the Nationalization of the Modern Institution: [Elektronnyj dokument] // Center for Public Policy (CPP) Research Papers Series. – 2006. – Vol.1. – Rezhim dostupa: http://www.cpp.amu.edu.pl/pdf/CPP_RPS_vol.%201_Kwiek.pdf.
- Polanyi M. The republic of science: It's political and economic theory / M. Polanyi // Minerva. – L., 2000. – Vol.38. – №1. – P.3.
- Readings B. The University in Ruins / Bill Readings. – Boston: Harvard University Press, 1996. – 247 p.

References

- Andrushhenko V. P. Konstytucijalizacija osvitt'ogo prostoru Jevropy: aksjologijchnyj vymir / V. P. Andrushhenko, T. V. Andrushhenko, V. L. Savel'jev. – K.: «MP Lesja», 2014. – 523 s.

Grytsenko M. V., Candidate of Philosophical Sciences, Senior Researcher of the Department of Policy and Governance in Higher Education, Institute of Higher Education of NAPS of Ukraine (Ukraine, Kyiv), mari_na@ukr.net

The transformation of university autonomy and academic freedom: the European experience

The Article analyzes need to reform the national education system in Ukraine, which should be accompanied by the broadest possible implementation principles of academic freedom and institutional autonomy, and become a kind of foundation

of democratic transformations relating to all national social system. The article reveals basic parameters and characteristics of meaningful principles of academic freedom and university autonomy in the context of the reform of university education. Determined that the autonomy of universities is a global value and condition of the strategic development of a competitive society. It is noted that approaching the European standards, universities of Ukraine have to develop effective mechanisms for autonomy of higher education based on academic freedom first regionally and then – at the national level.

Keywords: higher education, university education model, academic freedom, university autonomy, lecturer, research activities, educational transformation.

* * *

УДК 1:37.017(477)

Заблоцька Ю. В.,
аспірантка кафедри соціальної філософії, філософії
освіти та освітньої політики, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
yuliazablotskaya@gmail.com

ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Доводиться, що життєві стратегії репрезентують вищий рівень формування життєвого проекту особистості та містять у собі когнітивний, ціннісний та прагматичний компоненти, при цьому вища освіта виступає важливим конституюючим елементом життєвих стратегій студентства.

Ключові слова: особистість, життєва стратегія, «Я»-стратегія, вища школа.

Концепт «сучасність» містить в собі комплекс взаємозалежних ідей і цінностей, серед яких помітне (часто – визначальне) місце посідають знання, наука, освіта. Саме знання і його активна експансія до усіх сфер життя (йдеться, перш за все, про Європу XVI–XVIII ст.) зумовили якісне оновлення суспільного організму, прискорену динаміку розвитку, виникнення і діяльність політичних рухів і ідеологій, економічну (і будь-яке інше) ефективність тощо. Низка революцій у способах мислення, у технологіях і у політичному устрої визначили обличчя сучасного світу.

Конструюючи і осмислюючи генотип сучасної цивілізації, ми неминуче повинні включити до нього особливий статус розуму, раціоналізм, довіру до науки й наукових форм пізнання, зумовлений цим секуляризм, – і відповідний цим уявленням тип особистості, образ людини, що виростає із цих ціннісних підстав і є необхідним для динамічної епохи викликів, різноманітного ризику і лавиноподібних інновацій.

Людство – як і окремих індивідуум – починає гостро усвідомлювати особливе значення освіти в долі – загальній та індивідуальній. Це втілюється не тільки в «економіці знань», але й в «суспільстві знань», глобальній «цивілізації знань». Зрозуміло, не тільки сфера освіти продукує і поширює знання (не менш важливі академічні установи, в яких, проте, зайняті фахівці, підготовлені в сфері освіти), але саме в цій сфері знання виступає системоутворюючою серцевиною, тут знання знаходить соціально значущі інституційні форми, трансформується в інтелектуальні проекти, технології, дисципліни, наукові школи тощо.

Не менш важливою є й інша, особистісна іпостась освіти. Вона сприймається як важливий засіб формування особистості, виявлення та розвитку здібностей, вибудовування власної життєвої стратегії – і одночасно як необхідний спосіб гнучко і адекватно відповідати складності і багатомірності сучасного світу.

Особливо яскраво цей феномен простежується у сфері вищої освіти. Молодь вибудовує модель свого життя, інкорпорує до неї той чи інший образ вищої освіти з відповідними компетенціями і статусами, пов'язуючи саме з вищою школою свої життєві очікування і мрії. Є всі підстави стверджувати, що вища освіта виступає одним з найважливіших системоутворюючих начал у життєвих стратегіях сучасної молоді. Здобуваючи освіту, людина певною мірою врівноважує набутими знаннями і компетенціями плин непередбачуваних змін, що руйнують усталеність та піддають сумніву класику та традицію. Не є випадковою тенденція руху до ледь не загальної вищої освіти у найбільш розвинених країнах світу, де вступ до університету розглядається батьками як безальтернативний шлях для дитини у майбутньому.

Вивчення в рамках філософії освіти уявлень українських студентів про вищу освіту дозволяє більш чітко усвідомити, які саме сторони і елементи освіти приваблюють молодих людей, які чинники зумовлюють вибір професії (вишу), наскільки реалістичними (або, навпаки, далекими від життя) є погляди студентів щодо професійної кар'єри і т.п. Не менш важливо і те, що подібне дослідження дозволяє створити більш багатоплановий і реалістичний портрет самої молоді (студентства), зрозуміти ступінь її соціальної та академічної зрілості, адекватності життєвим реаліям тощо.

Мета статті – аналіз теоретико-методологічних засад дослідження місця і ролі вищої освіти в життєвих стратегіях сучасного українського студентства.

Питаннями, які безпосередньо стосуються проблематики нашого дослідження, займалися такі вітчизняні автори, як В. Андрущенко, О. Базалук, В. Бакіров, В. Бех, В. Вашкевич, В. Геєць, Е. Герасимова, О. Гомілко, Л. Губерський, Д. Дзвінчук, В. Євтух, В. Заблоцький, І. Зязюн, С. Клепко, С. Крилова, С. Кримський, В. Кремінь, М. Култаєва, О. Куценко, С. Куцупал, В. Кушерець, В. Лях, Л. Мельник, Г. Нестеренко, О. Линовицька, В. Лутай, М. Михальченко, В. Пазенок, Л. Панченко, І. Радіонова, Т. Розова, З. Самчук, О. Скубашевська, Н. Хамітов, О. Хомерікі, В. Ярошовець та інші.

Важливими для нашого дослідження були роботи таких зарубіжних вчених, як У. Бек, Д. Белл, П. Бурд'є, Ю. Габермас, Г. Гарднер, Дж. Гелбрейт, Е. Гідденс, Т. Еріксен, В. Іноземцев, Б. Капустін, М. Кастельс, Г. Колодко, Я. Корнаї, Г. Люббе, А. Маслоу, І. Масуда, Д. Нейсбіт, А. Ослунд, А. Сен, Е. Сміт, Д. Тапскотт, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер та ін. Праці цих вчених мають особливе значення для розуміння нових явищ сучасності, виявлення її якісної суті.

Для розробки теоретико-методологічних засад дослідження важливе значення має концепція життєвих смислів, яку втілює у своїх працях В. Франкл [11]. Ми поділяємо переконання, згідно якого особистість конче потребує вибудовування власного життя згідно певних смислів, що усвідомлюються як цінність і надають усьому існуванню важливого сенсу. Відсутність таких смислів знецінює життя, ставить під сумнів будь-який зовнішній «успіх».

У рамках нашого дослідження ми виходили з розуміння життєвої стратегії особистості як базової диспозиційної структури, в якій людина вибудовує в часовій перспективі той чи інший бажаний (передбачуваний) життєвий «каркас» на основі певних ключових цінностей,